

ШРАМКО О. В.,
аспірант кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.24

БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ПРАЦІ ЯК ТРУДО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Стаття присвячена дослідженню поняття «безпечні умови праці» як трудо-правової категорії. Проаналізувавши вітчизняне законодавство та міжнародні стандарти, а також погляди науковців на цю проблематику, зроблено висновок, що безпечні умови праці слід розглядати як умови праці, за яких виключено вплив на працівників шкідливих і небезпечних виробничих факторів або рівень їх впливу не перевищує встановлених нормативів.

Ключові слова: працівник, роботодавець, безпечні умови праці, вітчизняне законодавство, міжнародно-правові стандарти.

Статья посвящена исследованию понятия «безопасные условия труда» как трудо-правовой категории. Проанализировав отечественное законодательство и международные стандарты, а также взгляды ученых на данную проблематику, автор пришел к выводу, что безопасные условия труда следует рассматривать как условия труда, при которых исключено воздействие на работников вредных и опасных производственных факторов или уровень их воздействия не превышает установленных нормативов.

Ключевые слова: работник, работодатель, безопасные условия труда, отечественное законодательство, международно-правовые стандарты.

The article is devoted to the study of the concept of “safe working conditions” as a labor-legal category. After analyzing domestic legislation and international standards, as well as the views of scientists on this issue, it was concluded that safe working conditions should be considered as working conditions, which exclude the impact on employees of harmful and dangerous industrial factors or their level of exposure does not exceed the established standards.

Key words: employee, employer, safe working conditions, domestic legislation, international legal standards.

Вступ. Серед численних прав людини в Конституції України знайшли своє втілення й основні трудові права, серед яких – право кожного на належні, безпечні та здорові умови праці. Зокрема, на конституційному рівні визнано, що людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, і в силу цього безумовним є пріоритет життя та здоров'я працівника порівняно з результатами виробничої діяльності. Тобто держава з огляду на викладене зобов'язана забезпечити всім працівникам захист здоров'я і життя у процесі трудової діяльності, що полягає в законодавчому закріпленні правових норм, які визначають умови і порядок реалізації конституційного права громадян на здорові й безпечні умови праці. Саме тому проблеми реалізації конституційних норм, а саме створення безпечних і нешкідливих умов праці в будь-яких сферах трудової діяльності в сучасних умовах ринкових відносин із метою виконання державою зобов'язань на належному рівні мають велике теоретичне й практичне значення та є актуальними в державній політиці України.

Аналіз наукових досліджень. Питання безпечних умов праці у своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як: Л. Амелічева, М. Александров, Ф. Громов В. Жидецький, П. Ізуїта, О. Лакіза, Р. Лівшиць, О. Цепін, Р. Черкасов, О. Ярошенко та інші.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити зміст поняття «безпечні умови праці», проаналізувавши вітчизняне законодавство та міжнародні стандарти, а також погляди науковців на цю проблематику.

Результати дослідження. Серед науковців існують різні погляди стосовно тлумачення досліджуваного поняття. Зокрема, В.Ц. Жидецький «безпечні умови праці» розглядає як умови праці на об'єктах промисловості, що виключають вплив небезпечних і шкідливих факторів на працівників. Безпека праці підтримується шляхом виконання комплексу заходів щодо запобігання травматизму, захворювань і аварій [1, с. 18]. М.Г. Александров, аналізуючи сутність права працівника на умови праці, сприятливі для продуктивності праці та безпечні для здоров'я, в монографії «Трудові правовідносини» стверджував, що кожному працівникові повинні бути забезпечені організаційні й технічні умови, що сприяють високій продуктивності та високій якості праці. При цьому констатував, що створення умов, сприятливих для продуктивності праці, є обов'язком адміністрації, оскільки інтерес працівника не зводиться тільки до отримання винагороди [2, с. 300]. У свою чергу, Р. Черкасов і Ф. Громов розуміють його як сукупність факторів, що визначають можливість продуктивного використання працівників і ступінь сприятливого впливу процесу праці на здоров'я людини та розвиток її особистості [3, с. 44]. О.І. Цепін під безпечними і здоровими умовами праці пропонує розуміти виробничі фактори, які безпосередньо забезпечують споживання (використання) робочої сили (здатності до праці) в межах, що дозволяють їй нормально відновлювати й розвивати, тобто такі фактори, які безпосередньо забезпечують збереження на можливо більш тривалий період працездатності робітників і службовців за умов нормальної здатності їх організму до роботи [4, с. 314]. На переконання О. Лакізи, безпечним слід вважати такий стан умов праці, за якого для працівників під час виконання покладених на них трудових обов'язків створено і реалізовано систему організаційних, управлінських і технічних умов для забезпечення недопущення випадків виробничого травматизму та професійних захворювань [5, с. 174].

Л.П. Амелічева виокремлює такі суттєві ознаки досліджуваного явища: а) безпека праці є, як правило, нормативною умовою трудового договору; б) трансформування безпеки праці в систему прав і обов'язків сторін трудового договору щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці в межах їх правомірної (позитивної) поведінки в) особистий характер безпеки праці, що впливає і особистого характеру трудового договору; г) безпека праці характеризується конкретизацією прав і обов'язків сторін трудового договору, спрямованих, перш за все, на забезпечення безпечних і здорових умов праці персонального працівника [6, с. 130].

Щодо вітчизняного законодавства, то розглядуване трудо-правове явище знайшло своє втілення в багатьох нормативно-правових актах у сфері охорони праці і, перш за все, в Кодексі законів про працю України [7]. Так, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок: (а) створювати безпечні і нешкідливі умови праці на підприємствах, в установах, організаціях. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, та санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників, повинен впроваджувати та забезпечувати власник або уповноважений ним орган (ст. 153); (б) вживати заходів щодо полегшення й оздоровлення умов праці працівників шляхом впровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості та загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань тощо (ст. 158).

Закон України «Про охорону праці» [8] також містить низку положень щодо безпечних умов праці, а саме: (а) власник зобов'язаний створити в кожному структурному підрозділі і на робочому місці умови для праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечити додержання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці (ст. 17); (б) умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства (ст. 6); (в) обов'язок роботодавця забезпечувати належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом; організувати проведення оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування; здійснювати контроль за додержанням працівниками технологічних процесів, правил поведіння з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва (ст. 13); а також містить (г) вимоги щодо використання робочого обладнання: машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці; роботодавець повинен одержати дозвіл на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів. Перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України; машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, придбані за кордоном, допускаються в експлуатацію (до застосування) лише за умови проведення експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам з охорони праці, що чинні на території України (ст. 21).

При цьому в розгляданому Законі міститься визначення терміна «безпека праці», під яким запропоновано розуміти систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на створення безпечних для здоров'я працівників умов праці. До речі, визначення правової категорії «безпечні умови праці» ми зустрічаємо в наказі Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил технічної експлуатації наземних засобів радіотехнічного забезпечення в цивільній авіації країни» [9]: це стан умов праці, за якого вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих чинників усунуто, або вплив шкідливих виробничих чинників перевищує гранично допустимих значень.

Сьогодні у вітчизняному законодавстві створена та діє, постійно оновлюючись, Система стандартів безпеки праці, яка є комплексом взаємозв'язаних стандартів, що містять вимоги, норми, рекомендації та правила, спрямовані на гарантування безпеки, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі виконання нею своїх трудових обов'язків у процесі праці. Крім стандартів, в Україні прийнято цілий ряд технічних регламентів, якими встановлюються вимоги до конструкцій та виготовлення робочого обладнання стосовно їх безпечності та охорони здоров'я людей, і майже всі вони відповідають сьогодні вимогам певних директив Європейського Союзу щодо безпеки машин та механізмів.

Серед державних нормативних актів з охорони праці слід назвати норми, положення, статuti, інструкції, керівництва, вказівки, рекомендації, вимоги, технічні умови безпеки, переліки тощо. Окрім цього, в Україні діють певні санітарні норми, в яких наведені вимоги, що стосуються виробничої санітарії та гігієни праці, а також існують будівельні норми та правила, де викладені вимоги до будівель і споруд залежно від їх призначення та пожежної безпеки.

Щодо міжнародно-правового регулювання, то основними документами у сфері регламентації вимог безпеки та здоров'я на робочому місці є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Європейська соціальна хартія (переглянута), Конвенція МОП № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище» (1981 р.), Рекомендація МОП № 164 «Щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища» (1981 р.) та ін. Коротко проаналізуємо їх. Так, ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права

[10] встановлює обов'язок держав щодо визнання права кожного на справедливий і сприятливий умови праці, включаючи, зокрема, умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни.

Європейська соціальна хартія (переглянута) [11] закріпила право на безпечні та здорові умови праці у ст. 3, де вказано, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці держави зобов'язуються, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників:

– розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища. Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці і виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам та травматизму, що виникають унаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або мають місце в процесі її здійснення, зокрема, шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу;

– прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці;

– забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їх вимог;

– сприяти поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких полягає у здійсненні профілактичних і консультативних функцій.

Міжнародна організація праці також бере активну участь у вирішенні однієї з найважливіших проблем XXI ст. – забезпеченні сприятливих умов праці, безпеки та гігієни праці, діяльність якої спрямована на вирішення завдань збереження життя та здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, вона включає правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи. Так, Конвенція МОП № 155 «Про безпеку і гігієну праці та виробниче середовище» (1981 р.) [12] зобов'язує кожного члена Організації відповідно до національних умов і практики та після консультацій з найбільш представницькими організаціями роботодавців і працівників розробляти, здійснювати та періодично переглядати узгоджену національну політику в галузі безпеки праці, гігієни праці й виробничого середовища. Мета такої політики – запобігти нещасним випадкам і ушкодженню здоров'я, що виникають унаслідок роботи, в ході її або пов'язані з нею, зводячи до мінімуму, наскільки це обґрунтовано й практично здійсненне, причини небезпек, властивих виробничому середовищу.

Під час проведення політики, передбаченої даною Конвенцією, беруться до уваги (в тій мірі, в якій вони справляють вплив на безпеку і гігієну праці та виробниче середовище) такі основні сфери діяльності: а) розроблення, випробування, вибір, заміна, монтаж, розміщення, використання та обслуговування матеріальних елементів праці (робочих місць, виробничого середовища, інструментів, механізмів та обладнання, хімічних, фізичних і біологічних речовин та агентів, трудових процесів); б) зв'язок між матеріальними елементами праці й особами, які виконують роботу або контролюють її, а також пристосування механізмів, обладнання, робочого часу, організації праці й трудових процесів до фізичних і психічних властивостей працівників; в) професійна підготовка, зокрема неодмінна подальша підготовка, кваліфікація і стимулювання осіб, зайнятих, так чи інакше, забезпеченням відповідного рівня безпеки і гігієни праці; г) зв'язок і співробітництво на рівні робочої групи та підприємства і на будь-якому іншому відповідному рівні (національному рівні включно); д) захист працівників та їхніх представників від дисциплінарних заходів унаслідок ужитих ними належним чином дій відповідно до політики, зазначеної в ст. 4 цієї Конвенції (ст. 5).

Рекомендація МОП № 164 «Щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища» (1981 р.) доповнює основні положення вищезазначеної Конвенції та спрямована на те, щоб конкретизувати й стимулювати процес розроблення або подальшого вдосконалення національної політики окремих держав, національних систем і національних програм, сприяти розробці та прийняттю нових актів, міжнародному обміну інформацією у сфері безпеки і гігієни праці.

Висновок. Підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що трактування безпеки праці в міжнародних актах та вітчизняному законодавстві має більше схожостей, ніж відмін-

ностей. Безпека праці – це стан захищеності працівників, тобто відсутній неприпустимий ризик, пов'язаний із можливістю нанесення шкоди їх здоров'ю. В об'єктивному сенсі безпека праці полягає в систематизації загальнообов'язкових норм, установлених і гарантованих державою у сфері забезпечення працівникам безпечних та нешкідливих умов праці. У суб'єктивному – в можливості працювати в безпечних і нешкідливих умовах праці, які забезпечуються законом, і вимагати від роботодавця та держави на законних підставах дотримання безпеки праці.

Сьогодні найвищим завданням сучасного трудового законодавства є забезпечення всім громадянам України, які перебувають у трудових відносинах, захисту прав на безпеку праці. З розвитком ринкових відносин зростає й економічна зацікавленість роботодавців у створенні безпечних умов праці на своїх підприємствах, тобто соціальна значущість охорони праці стрімко зростає. Свою думку про значення діяльності держави у створенні правової бази, яка захищатиме людину в процесі праці, висловив Р. В. Лівшиць, який відмітив, що в природі ринку соціальна захищеність людини просто не закладена, а щоб забезпечити подібну захищеність, її потрібно внести ззовні. У цьому й полягає один із найважливіших напрямів діяльності держави й права як засобу збереження стабільності суспільства [13, с. 92]. Тобто держава відповідає перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України; охорона здоров'я повинна бути пріоритетною в її діяльності.

Також вважаємо за необхідне визначення правової категорії «безпечні умови праці» закріпити на законодавчому рівні, приміром, у Законі України «Про охорону праці»: «Безпечні умови праці» – це умови праці, за яких виключено вплив на працівників шкідливих і небезпечних виробничих факторів або рівень їх впливу не перевищує встановлених нормативів».

Список використаних джерел:

1. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці: підруч. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів: УАД, 2006. 336 с.
2. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение: моногр. Москва: Проспект, 2008. 344 с.
3. Черкасов Г., Громов Ф. Условия труда: анализ и пути совершенствования: моногр. Москва: Профиздат, 1974. 176 с.
4. Трудовое право и научно-технический прогресс: моногр. / под ред. С.А. Иванова. Москва: Наука, 1974. 563 с.
5. Лакіза О. Умови праці як системне трудо-правове явище. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1(80). С. 170–179.
6. Амелічева Л.П. Забезпечення безпеки праці як умова трудового договору: моногр. Донецьк: Норд-Прес, ДонНУ, 2010. 179 с.
7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради України. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
8. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. Ст. 668.
9. Про затвердження Правил технічної експлуатації наземних засобів радіотехнічного забезпечення в цивільній авіації України: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 08.05.2007 р. № 381. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_b7/pg_gscrxr/index.htm 49.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
11. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
12. Конвенція МОП № 155 про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище 1981 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050.
13. Лившиц Р.З. Современная теория права. Краткий очерк. Москва: Юрид. лит., 1992. 92 с.

